סימן נו

קדושת שביעית בדמי פירות*

ראשי פרקים

א. סחורה בפירות שביעית
ב. הקפה
ג. שיטת הנצי"ב בהקפה
ד. שטרות כסף
ה. המחאה בנקאית (דרך א')
ו. המחאה בנקאית (דרך אחרת)
ז. דרכים אחרות להגדרתן של המחאות
1. שיעבודא דר' נתן
2. הוראת שליחות
3. מעמד שלושתן
ח. כרטיסי אשראי
מסקנה

* * *

א. סחורה בפירות שביעית

במשנה (מס' סוכה ל"ט א'): "הלוקח לולב מחבירו בשביעית — נותן לו אתרוג במתנה, לפי שאין רשאי ללוקחו בשביעית". **ובגמ':** "לפי שאין מוסרין דמי שביעית לע"ה". **ופירש רש"י, שהאיסור הוא משום שנאמר:** "לאכלה ולא לסחורה", **וע"ה חשודים להצניע פירות שביעית עד אחרי הביעור.**

כנראה סובר רש"י שאיסור סחורה אינו איסור עצמי, **אלא שע"י הסחורה הוא גורם לכך שיתבטל דין האכילה של פירות שביעית, שיש לאוכלם לפני הביעור, והסוחר בפירות שביעית נמנע מלאכול** מפירות שביעית כדינם. **וכן דמי הפירות** נתפסים בקדושה ונשארים אחרי הביעור ואינם נאכלים כדינם. **ואולי היה קשה לו,** למה חששה הגמ' רק למסירת דמי שביעית לע"ה, ולא חששה לעצם איסור הסחורה? אלא ע"כ כל איסור הסחורה אינו מצד עצמו, אלא כנ"ל, בגלל אי קיום דין האכילה בפירות שביעית כראוי, ומסירת דמי שביעית לעם-הארץ.

התוס' נחלקו על רש"י, וסוברים שאיסור סחורה חל רק על הלוקט ע"מ למכור והטעם לכך הוא שאסור להתיחס לפירות שביעית כבעלים המוכרים פירות כדי להשתכר מהם. ולדעתם האיסור לקנות מע"ה הוא רק בגלל שיש חשש שלא יזהר במעות להשתמש בהם כדין קדושת שביעית, ואין מספר לדינים ולאיסורים בפירות שביעית, ולשיטתם לא היה קשה להם מדוע לא נקטה הגמ' איסור סחורה משום שלדעתם (בד"ה הקודם, תוד"ה וליתיב) אין איסור סחורה אלא במקרים מיוחדים עי"ש.

וכן דעת הר"ש בשביעית (פ"ז מ"ג): "ולא יהיה לוקח ירקות שדה ומוכר בשוק, אבל הוא לוקט ובנו מוכר על ידו. לקח לעצמו והותיר — מותר למוכרן".

ופירש הר"ש דהיינו לוקח היינו לוקט. כלומר שעיקר האיסור מוטל על הלוקט, שלא ילקוט ע"מ לסחור, שמה שהתירה התורה ללקוט הוא רק לאכילה אולם לא ע"מ לסחור. אך בנו יכול למכור, שמכיון

שלא הבן לקט — רשאי למכור. ומשמע דק"ו מישהו אחר. ורבותא קמ"ל שאפילו בנו; אע"פ שמסתמא על דעת כן לקט, שבנו ימכור — התורה לא אסרה זאת. ועצם ההקפדה על כך שלא הוא מוכר בעצמו, אלא ע"י בנו הוי שינוי ויצא ידי רצון התורה. משמע מדבריו שהאיסור הוא לא המכירה כשלעצמה, שהרי זו מותרת למי שאינו לוקט; אלא האיסור הוא בלקיטה, שלא ילקוט ע"מ למכור. וא"כ עיקר הלימוד לאיסור מכירה הוא לא מאכילה אלא מאיסור הקצירה, שלא יקצור כדרך הקוצרים. כי דרך הקוצרים לקצור ע"מ למכור ולעשות כרצונם, ואילו בשביעית אסור לקצור כדרך הקוצרים ע"מ למכור.

ובזה קרובים הר"ש והתוס' לשיטת רש"י בסוכה (ל"ט א') שאין איסור בסחורה כשלעצמה. אלא שלרש"י האיסור הוא במניעת הביעור אח"כ ולהר"ש (וכ"ה שיטת התוס' בסוכה ד"ה ליתיב) האיסור הוא בקצירה. אך לשניהם אין האיסור בעצם הסחורה.

אולם מהרמב"ם משמע להיפך, שהאיסור הוא בעצם הסחורה. וז"ל בפ"ו ה"א: "אין עושין סחורה בפירות שביעית". והל' ב': "לא יהיה לוקח ירקות שדה ומוכר... לקח ירקות לאכול והותיר — מותר למכור המותר. וכן אם לקט ירקות לעצמו ולקח בנו או בן ביתו ומכר הרי זה מותר".

אמנם הרדב"ז פי' שגם הרמב"ם פתח בלוקח וסיים בלוקט משמע דהיינו לוקח היינו לוקט. אך לא משמע כן מלשון הרמב"ם, שהוא כידוע פוסק, ומדקדק בלשונו ביותר. ועוד, שלשונו שונה מלשון המשנה, שכתב "וכן אם לקט ירקות לעצמו..." משמע שהוא דין אחר ולא דין לוקח שהוזכר בריש דבריו.

ועי' רמב"ם פ"ו הל' ג' שפירש את ההלכה שאין מוכרין פ"ש לא במידה, לא במשקל ולא במנין, כדי שלא יהיה כסוחר פירות שביעית, אלא מוכר מעט להודיע שהוא הפקר. זת"ד. א"כ הרמב"ם לשיטתו שעצם הסחורה אסורה משום שפירות שביעית הינם הפקר.

ועי' רש"י (ב"ק ק"א ע"א ד"ה שביעית) בהסבר איסור צביעה: "אסור לעשות סחורה בפירותיה". ע"כ. ולכן אסור לצבוע בקליפי פ"ש. ושם בע"ב, (ד"ה יש להן) כתב: "ואסור לצבוע בהן, דהיינו סחורה, אבל מותרין הן להסיקן קודם זמן הביעור דהיינו דומיא דלאכלה". עכ"ל. ולכאורה, מה עניין צביעה אצל סחורה? אלא מבואר מדבריו שאיסור סחורה הוא ביטול דין אכילה. ואכילה פירושה הנאה לפני הביעור, ואילו סחורה מונעת את ההנאה לפני הביעור, שע"י הסחורה אין אדם נהנה מפ"ש עצמם, אלא מדמיהם, ואת הסחורה עצמה הוא מצניע כדי למוכרה. וזו כוונת התורה באומרה "לאוכלה" ולא לסחורה, לא הסחורה לכשעצמה אסורה, אלא ביטול ה"לאוכלה" שהיא גורמת. ומסתבר שלרש"י המוכר כדי שגם חבירו יהנה אין בזה איסור מצד המכירה, אלא מצד אחר, שקצר כדרך הקוצרים ואסף לביתו ומנע מאחרים מלקצור; אך אם קצר רק לצרכו ומכר חלק משלו כדי לאפשר גם לאחרים לאכול — אינו עובר באיסור מכירה.

ועיין בכרם ציון השלם מאמר הגר"י ברים זצ"ל.

נמצא אפוא שלשיטת רש"י מסירת דמי פירות שביעית לע"ה היא הגורמת לאיסור

קניית אתרוג מע"ה. לשיטת התוס' והר"ש מסירת דמי פ"ש אינה קשורה למכירה. כי מכירת אתרוג לכשעצמה יתכן שהיא מותרת (אם המוכר אינו לוקט), ואיסור מסירת דמי פ"ש לע"ה הוא איסור בפנ"ע. גם לד' הרמב"ם צ"ל כן שאיסור מכירה אינו תלוי במסירת דמי פ"ש לע"ה. ולכו"ע אסור למסור דמי פ"ש לע"ה.

וכדי למנוע התפסת המעות בקדושה אומר רב הונא שם, שמבליע דמי אתרוג בלולב. ומכיון שבעיה זו של מכירת דמי פ"ש לאנשים שאינם בקיאים בהל' שביעית מצויה מאד בימינו, ולא תמיד ניתן למנוע את התפסת המעות בקדו"ש ע"י הבלעה, עלינו לחפש דרכים אחרות שבהן ניתן למנוע את התפסת המעות בקדו"ש.

ב. הקפה

התוס' (במס' ע"ז ס"ב ב' ד"ה יאות) כתבו בשם רבינו אלחנן, שאפשר לשלם עבור פירות שביעית רק אחרי שהקונה העבירם לידים אחרות; שאז התשלום שהוא ישלם למוכר אינו עבור הפירות, שכבר אינם ברשותו, אלא כפרעון חוב בעלמא; ואין הקדושה נתפסת במעות באופן כזה. ור"י הוסיף שאפילו לא מכרם לאחר אלא משכם הגוי (ביי"נ ועכו"ם) קודם שיתן דמים מותר כיון שלא היו ברשות ישראל בזמן פריעת המעות[1].

ובדעת ר"י בתוס' שם כתב החזו"א (י', י"ג) שבכל קונה בהקפה — לא נתפסת הקדושה במעות שמשלם, אע"פ שהפירות עדיין בעין בידו, משום שכל הקפה אינה תשלום עבור הפירות שנקנו מכבר אלא פרעון חוב. ואכן כך הבין הרמב"ן (ע"ז ס"ב ב' ד"ה יאות) את דברי הר"י ותמה עליהם: "א"כ משך ממנו פירות שביעית ואח"כ נתן לו מעות אינן נתפסים, ואנן דרך מו"מ קאמרינן". וכוונתו לומר עפ"י האמור בסוכה (מ"א) שפירות שביעית מתחללין דרך מקח, וסתם מקח הוא גם כשאדם מושך ואח"כ משלם, ומשמע שהמעות נתפסין בקדו"ש, בעוד שלר"י המעות לא יתפסו בקדו"ש אלא במקרה שבו שילם לפני שמשך וזה לא מסתבר לו.

אך צ"ע, מדוע הגמ' במסכת סוכה לא הביאה אפשרויות אלו, הנראות לכאורה פשוטות יותר מבחינה מעשית והלכתית, אלא נקטה רק דרך הבלעה? והיה אפשר לומר עפ"י דברי המחנ"א הידועים (בהל' משיכה סי' ב') שהקונה אתרוג בהקפה לא יצא י"ח ביו"ט ראשון, משום שקי"ל כר' יוחנן שמהתורה מעות קונות, וזה שקנה אתרוג במשיכה בלבד, ולא שילם עבורו במעות — לא קנאו מהתורה ולא יכול לצאת בו יד"ח ביו"ט ראשון, משום דבעינן "לכם". ולכן לא יכלה הגמ' להציע שיקנה אתרוג בהקפה. ולא אמר הר"י שהקפה אינה תופסת את האיסור אלא לענין ע"ז משום דעכו"ם קונה במשיכה מה"ת כמבואר בדבריו. אכן זה שלא כפי שהבין הרמב"ן את דעת הר"י. וצ"ע.

אולם התוס' בע"ז הנ"ל חולקים לכאורה במפורש על סברת המחנ"א וסוברים שגם

הקונה בהקפה קונה מהתורה. (ולהלן תתורץ הערתו של המחנ"א). וזהו עיקר היתרו של הר"י לשלם בהקפה, כדי למנוע התפסת איסור במעות; שמכיון שהמכירה נגמרה **לגמרי** בזמן המשיכה — התשלום שמשלם אח"כ אינו אלא כפרעון חוב, ואין האיסור נתפס בדמים.

בשלמא לשיטת רבנו אלחנן שם, שמתיר לשלם רק לאחר שהפירות יצאו מרשותו, או שאינם בעין — י"ל שהתשלום אינו גורם לקנין שיחול ולכן אינו אלא כפרעון חוב בעלמא. ולשיטתו אפ"ל שמשיכה אינה קונה מה"ת והחפץ אינו שלו עד שישולם. (ולדעת רבנו אלחנן אם הפירות יצאו מרשותו, או שאינם בעין י"ל שהתשלום אינו גורם לקנין ואינו אלא פרעון חוב בעלמא). אך לשיטת ר"י, הקנין נעשה במשיכה בלבד מהתורה אלא שהוא כתב שם שהמדובר **בגויים** (עיין להלן).

ובחזו"א (סי' י' אות י"ג) הביא את דעת הרמב"ן, החולק על התוספות וסובר שאם הפירות עדיין בעולם, חלה קדושה על המעות אע"פ שאינם ברשותו של הקונה, או כשקנאם בהקפה. והחזו"א הקשה עליו: מה בכך שהפירות נמצאים בעולם, או אפילו ברשותו של הקונה? הרי סו"ס קנאם כבר כשמשכם, וחוב בעלמא יש עליו לפרוע את דמיהן, ואין הקדושה נתפסת בפרעון חוב! עיי"ש. ולדברינו יש להבחין בין כשהפירות עדיין ברשות הקונה, שע"י התשלום הוא קונה אותם מהתורה ומתפיס את המעות בקדושה, לבין כשהפירות אינם ברשותו, שהתשלום אינו קונה אותם ואינו מתפיס אותם בקדושה. אך הרמב"ן סובר שאפילו אם הפירות אינם ברשות הלוקח ולא יכול לעשות בהם שום קנין בכ"ז חלה על המנעות קדו"ש. וכנראה סברת הרמב"ן היא שעצם התשלום עבור פירות שביעית מתפיס אותו בקדושה, וגם כשהתשלום אינו עושה את הקנין — כוונת הקונה מקדשת את מעות התשלום. ולפי"ז י"ל שסברת הר"י בתוס' הפוכה לגמרי. שרק כשע"י התשלום מכניס את הפירות לרשותו **בפועל**, הוא מחליף את הפירות במעות ומחיל על המעות קדושת שביעית. אך כשקונה בהקפה ומשך את הפירות לרשותו, אע"פ שעדיין אינם שלו מהתורה, כיון שאינו מחליף ע"י התשלום את הפירות במעות בפועל, אינו מחיל קדושה על המעות, ואינו מתייחס לתשלום אלא כפרעון חוב ולא כתמורת פ"ש ולכן אין הקדושה נתפסת במעות. ולדבריו י"ל שהלוקח אתרוג מע"ה בשביעית בהקפה אין הקדושה נתפסת במעות, ומבחינה זו יכלה המשנה להציע ללוקח פתרון זה של קניה בהקפה. אלא שדרך זו לא תאפשר לו לצאת י"ח האתרוג, כי האתרוג עצמו אינו נקנה בהקפה וכדברי המחנ"א ולכן המשנה לא נקטה אפשרות זו של הקפה.

מיהו כ"ז הוא רק לפי הבנת החזו"א בדעת הר"י בתוס' ע"ז הנ"ל, שהקפה מועילה גם בפ"ש למנוע התפסת הקדושה במעות. אך אלמלא דבריו הקדושים יש מקום לומר שהר"י לא התכוון לפירות שביעית כלל, אלא **לע"ז**; שאם ישראל מכר **לגוי** יין נסך וע"ז — בהקפה, אין איסור ההנאה נתפס אח"כ בתשלום שהגוי משלם לישראל, משום שגוי קונה במשיכה. א"כ רק **בגוי** שקנה מישראל סובר הר"י שמועילה הקפה; אך ישראל שקנה מישראל, כיון שמעות קונות מהתורה, נמצא שבזמן שמשלם את המעות חל הקנין ואז נתפסת קדושה במעות. וצ"ע על החזו"א, כיצד למד מדברי הר"י שהקפה מועילה גם בפירות שביעית הנקנים ע"י

ישראל, שלא כדמשמע מדבריו. (וא"כ צדק המחנ"א, אלא שהתוס' כתבו במפורש שהגמ' במס' סוכה — העוסקת בישראל — יכלה להעמיד כשקנה בהקפה וזה שלא כהמחנ"א, ואולי ר"ל שהגמ' יכלה להעמיד בהקפה ביו"ט שני).

ג. שיטת הנצי"ב בהקפה

ועי' שו"ת משיב דבר להנצי"ב (חיו"ד ס' נ"ו) שהוא קנה אתרוג מא"י בשנת השמיטה ונהג עפ"י התוס' בע"ז הנ"ל וקנהו בהקפה, ומיד אחרי החג טיגן את האתרוג ואכלו, ורק לאחר מכן פרע את הקפתו, לאחר שהפרי כבר לא היה בעין, כדי שלא תחול קדושת שביעית על הפירות.

וצ"ע מה ראה הנצי"ב לחשוש למסירת דמי פירות שביעית למי שעלול לחללם ולא ראה לחוש לסברת המחנ"א, שקנין דרבנן של האתרוג במשיכה לא מועיל לצאת בו יד"ח מצות עשה מדאורייתא? (וחשבתי אולי לומר שהמדובר היה בשנה בה יו"ט א' של סוכות חל בשבת, שאז אין מצוה מהתורה ליטול לולב. וכפי הנראה המדובר הוא בשמיטה של שנת תרמ"ט, ואכן מצאתי שהסימן של שנת תר"ן היה זש"ה, כלומר א' דר"ה, וה"ה א' סוכות חלו באותה שנה בשבת! ומכיון שהנצי"ב חשש לדעתו שם בקונטרס השמיטה ששמיטה בזה"ז מהתורה ומצות אתרוג באותה שנה היתה מדרבנן — לכן העדיף לחוש לשמיטה מדאורייתא יותר מאשר לאתרוג דרבנן. אך אחרי העיון בדבריו משמע שנהג כן דוקא בשנים תרל"ו ותרמ"ג. עי"ש.)

מיהו יתכן שהנצי"ב לא חשש לסברת המחנ"א מסיבה אחרת, שאע"פ שקנה את האתרוג בהקפה, כיון שהביאו לביתו — קנהו בקנין חצר, המועיל מהתורה. והמחנ"א לשיטתו סובר שחצר אינה קונה אם הוא סבור שהחפץ כבר שלו ואינו צריך לעשות בו קנין (עי' מחנ"א הל' קנין משיכה סי' ד'). ולכן לשיטתו היה עליו לחוש לסתם אנשים שאינם בני תורה וכשקונים אתרוג בהקפה סבורים לתומם שכבר קנוהו לגמרי ואינם צריכים לעשות בו עוד קנין, וכשמביאים אותו לביתם אינם מתכוונים לקנותו בקנין חצר, ולכן אין יוצאים בו יד"ח מהתורה. אך ת"ח כהנצי"ב, היודע שהקפה אינה קונה מהתורה, מתכוון לקנותו בקנין חצר ולכן קנה את האתרוג מהתורה.

ולפי"ז, בן תורה היודע שהקפה אינה קונה מהתורה וקונה פירות שביעית ומביאם לביתו קונה אותם אז לגמרי, ומכאן ואילך אין עליו אלא חוב בעלמא, ופרעון חוב אינו נתפס בקדושת שביעית. אך מי שאינו בן תורה לא מתכוין לקנות את הפירות בקנין חצר וכשמשלם את הכסף קונה בתשלום זה את הפירות מהתורה ומתפיס את הדמים בקדו"ש. (אלא א"כ נאמר שהיא הנותנת שמכיון שהוא אינו יודע שמעות קונות ואינו מתכוין לקנות ע"י פרעון החוב אינו מתפיס את הדמים בקדו"ש).

מיהו, עי' שו"ת חת"ס (חו"מ סי' קל"ד), שהבאת דבר לביתו בתורת שלו היא בעלות טבעית גם לפני שהיה דין קנין מהתורה. ולדבריו ייתכן לומר שקנין טבעי קונה בגלל עצם היותו ברשותו וגם ללא כוונה מיוחדת מצידו. אלא שהעיר כי קנין כזה מועיל רק לאחר תשלום. עיי"ש.

ד. שטרות כסף

ויש לעיין מה דינם של שטרות כסף המשמשים כמטבע חוקי במדינה, האם חלה עליהם קדושת שביעית? בשו"ת חתם סופר (יו"ד סי' קל"ד) כתב ששטרות אלו, שעפ"י דינא דמלכותא כולם חייבים לקבלם — דינם כדין מטבע לכל דיני התורה שבין

אדם לחבירו. אך בדינים שבין אדם למקום — רק מטבע המוכר עפ"י התורה נחשב למטבע, והיינו מטבע מתכת המוטבעת עליו צורה. אך שטרות נייר אינם כמטבע לדיני תורה. ולדעתו, אין לפדות בכור בשטרות נייר, כי הפדיון הוא מה'. אך הקדש הנפדה מהגזבר, שתפקידו לקבל מעות תמורת ההקדש הנפדה, כדרכם של הסוחרים — ניתן לפדותו בשטרות נייר.

וצ"ע לדעתו מה יהיה הדין בפירות שביעית, כי יש לחלק בין פדיון הקדש לחילול פירות שביעית. בפדיון הקדש, הגזבר מקבל מעות **תמורת** ההקדש, ועי"כ מוציא את ההקדש לחולין ומתפיס קדושה במעות. לכן י"ל, שמכיון שקיבל שטרות בעלי ערך הניתנים לסחורה בשוק — התכוון להחליף את החפץ הקדוש בשטרות ולהעביר את הקדושה מהחפץ לשטרות. אך בפירות ראשונים של שביעית, הקדושה אינה עוברת מפירות למעות בדרך החלפה, שהרי הפירות בקדושתם עומדים, ורק גזה"כ קבעה שכל תשלום עבור פירות שביעית נתפס בקדושה. א"כ יתכן לומר, לדעת החת"ס, שמעות של פירות שביעית דומות יותר לפדיון בכור, שהפדיון הוא מה', מאשר לפדיון הקדש, שהפדיון הוא מהגזבר. כי כאמור, בפירות שביעית לא החלפת הפירות במעות מעבירה את הקדושה מהפירות למעות, אלא עצם קבלת מעות עבור פירות שביעית ע"י המוכר היא המתפיסה אותם בקדושה, והקונה אינו צד בדבר; ולכן יתכן לומר שבאופן זה יש צורך במטבע המועיל מהתורה ולא בשטרות שאינם כסף מהתורה, אלא רק כסף המוסכם בין בני אדם. (ועיין שו"ת עונג יו"ט [סי' ק"ב] החולק על החת"ס וסובר שאין פודין הקדשות בשטרות נייר, ולדעתו בודאי לא תחול קדושה בקונה פירות שביעית בשטרות).

ויש מקום לומר סברה הפוכה ולחלק בין פרי ראשון לפרי שני, עפ"י המבואר במס' סוכה (מ' ב') שבפרי ראשון חלה קדושת שביעית על המעות רק בדרך מקח ובפרי שני חלה הקדושה גם דרך חילול. והגמ' לומדת זאת מהפסוק, שפרי ראשון נסמך ליובל שנאמר בו "כי יובל היא קדש" דהיינו בדרך חילול הקדש הנעשה ע"י מקח. ולכן יתכן לומר שפרי ראשון דינו כהקדש גם לענין זה שהתפסת הקדושה במעות נעשית ע"י מקח וממילא גם בשטרות נתפסת הקדושה. משא"כ בפרי שני, הנעשה דרך חילול — כאן יתכן שדינו כדין פדיון בכור מה', שרק ע"י מטבע אפשר לחלל, ואילו בשטרות נייר אין הקדושה נתפסת (ועי' מש"כ בסימן נ"ח). וי"ל בדעת הרמב"ם שהתורה השוותה דין פרי שני לפרי ראשון וגם פרי שני המתחלל דרך חילול דין מקח יש לו, וא"כ יתכן לומר שה"ה לענין שטרות, וצ"ע[2].

ובכרם ציון (עמ' ס"ט) כתב הגרצ"פ פראנק בשם הגרי"ח זוננפלד, שהמהרי"ל

דיסקין היה קונה פירות שביעית בשטרות נייר, משום שבשטרות אין הקדושה נתפסת. ומשמע שאפי' בפרי ראשון נהג כן ע"ש. ובטלה דעתי מפני דעתו. וכנראה סברת הגריל"ד היא, שאע"פ שפרי ראשון נתפס בקדושה דרך מקח, מ"מ סיבת התפסת הקדושה בדמים אינה המקח. כלומר: לא החלפת הכסף בפירות היא הגורמת להעברת הקדושה לכסף, שהרי הקדושה אינה פוקעת מהפירות, אלא גזה"כ היא שרק בדרך מקח נתפסת הקדושה בכסף. אך לא הסכמת המוכר לקבל תמורה עבור הפירות היא הגורמת לקדושה שתחול על הכסף; ולכן אין לשטרות דין כסף, כי אין כאן דין מקח שבין אדם לחברו, אלא דין מיוחד שבין אדם למקום וכמש"כ לעיל. ומאחר שכבר הורה זקן יש לסמוך על כך ולשלם בשטרי נייר ע"מ למנוע את קדושתם.

ה. המחאה בנקאית (דרך א')

וצ"ע מה גידרה של המחאה בנקאית (שיק בלעז). האם הקונה המשלם בהמחאה כזו גורם להחלת קדושת שביעית על ההמחאה או לא? ונלענ"ד שאפשר להבין את גידרה של ההמחאה בשני אופנים:

המפקיד כסף בבנק נחשב כמלוה כסף לבנק. הבנק פורע את חובו למפקיד ע"י מסירת פנקס שיקים לידיו. פנקס השיקים הוא בעצם שטרות שהבנק מתחייב לפרוע אותם לכל המוכ"ז. פרעון החוב למפקיד נעשה ע"י מסירת השטרות לאחרים והתחייבות בלתי חוזרת של הבנק לפרוע שטרות אלו. משל למה הדבר דומה? למלוה שהלוה ללווה, והלווה התחייב לפרוע את השטר שנתן למלוה גם אם יעבירנו למישהו אחר. פנקס השיקים הוא השטר שהלווה (הבנק) נותן למלוה ומתחייב לפורעו גם אם יימסר לאחרים (עיין גיטין י"ג). אלא שלפי ההלכה אותיות אינן נקנות אלא בכתיבה ומסירה, ואילו הנוהג המקובל הוא להעביר שיקים מאדם לאדם ע"י חתימת ידו של מוסר השיק. ואף כי חתימה זו דינה כמאה עדים, אך אינה שטר שבאמצעותו ניתן למסור שטר חוב מאדם לאדם. אך י"ל מאחר וזהו המנהג בכל העולם — דינו כסיטומתא. מיהו הקצות בסי' ר"א כתב שקנין סיטומתא אינו מועיל אלא בדבר שהוא בר קנין מהתורה, אך דבר שאינו בר קנין, כגון דבר שלא בא לעולם — אינו נקנה בסיטומתא. והרי חוב אינו בר קנין מהתורה. וכן כתב שם הנתיבות, שקנין סיטומתא אינו מועיל בשטר חוב (עי' קצות סי' קכ"ו סק"ג).

אך החת"ס (חו"מ סי' ס"ו, וכ"כ ערוה"ש סי' ר"א) כתב שקנין סיטומתא מועיל גם בדבר שלא בא לעולם, ולפ"ז מסתבר שה"ה בשטר חוב. וכבר נהגו בבתיה"ד לסמוך על סברתו של החת"ס, שקנין סיטומתא מועיל גם בדבר שאינו בר קנין מהתורה[3].

מיהו למ"ד שמכירת שטרות אינה אלא מדרבנן, מסירת המחאה מקונה הפירות למוכר לא נחשבת למסירת מעות מהתורה ואין קדושת שביעית חלה עליהם. ואפילו למ"ד שמכירת שטרות מועילה מהתורה — מסתבר שאין קדושת שביעית יכולה לחול

על שטרות כאלו, שאין גופן ממון, ואין בהם אלא התחייבות מופשטת לפרוע את החוב, ואין לקדושה על מה לחול.

ועוד, הקדש לא מתחלל ע"י שטר אלא רק ע"י כסף, "שנאמר ונתן את הכסף וקם לו" (עיין קידושין ה' א' ורמב"ם הל' ערכין פ"ז ה"א והל' מע"ש פ"ד ה"ט). ויש מקום לעיין בחילול פירות ראשונים של שביעית, אם דינם לענין זה כחילול הקדש, וכשם שהקדש אינו מתחלל על שטרות — ה"ה פירות שביעית אינם מתחללים על שטרות, או שמא פירות שביעית שאני, שכן א"א להוציא פירות שביעית מקדושתם ואין כאן העברת קדושה מפירות לכסף. על כן יתכן שגם שטרות נתפסים בקדושת שביעית.

ובעצם יש להסתפק יותר בהקדש גופו, מה הסיבה ומה התוצאה? האם התפסת הכסף בקדושה היא המפקיעה את הקדושה מההקדש, או שמא להיפך, הפקעת הקדושה מההקדש היא הגורמת להתפסת הקדושה בכסף? שאם נאמר כצד הראשון, שהגורם העיקרי הוא התפסת הקדושה במעות, ובשטרות אין הקדושה נתפסת, משום שאין גופן ממון — א"כ ה"ה בשביעית, אין הקדושה נתפסת בשטרות. אך אם נאמר כצד השני, שהגורם העיקרי הוא הפקעת הקדושה מההקדש — י"ל שהפקעת הקדושה בהקדש היא שאינה נעשית ע"י שטרות, אך בפירות שביעית, שאין בהן הפקעת קדושה אלא התפסת קדושה בלבד — ייתכן שקדושה נתפסת בשטרות. עיין קובץ שיעורים (ח"ב סי' כ'). ועיין זרע אברהם (סי' כ' אות כ"ז) שחילק בין פדיון דרך מקח לבין דרך חילול, שבדרך מקח הקנין הוא המפקיע את הקדושה, ובדרך חילול הפקעת הקדושה היא הגורמת לכך שהחפץ יהיה שלו, יעוי"ש. (ודיוננו כאן שונה מדיוננו לעיל בפ"ד. שם הדיון היה בשטרות כסף רגילים, שהם הליך חוקי עפ"י חוקי המדינה. לכן יתכן שאין להם דין שטר אלא דין כסף. משא"כ שיק פרטי הנמסר אישית מאדם לאדם דין שטר יש לו).

ולפי"ז יהיה מקום לחלק בפירות שביעית (כמו שחלקנו לעיל פרק ד') בין פרי ראשון לפרי שני; שבפרי הראשון, שהקדושה חלה רק בדרך מקח — י"ל שבפירות שביעית אין הקדושה נתפסת בשטרות, כמו בהקדש שאינו מתחלל על שטרות גם כשהחילול נעשה דרך מקח. אך בפרי שני, שהקדושה חלה על המעות בדרך חילול — יתכן לומר שהקדושה תחול גם על שטרות, משום שאז אין דמיון לחילול הקדש בדרך חילול, שכן בחילול הקדש יש הפקעת קדושה ובפירות שביעית אין כזו. (עיין כר"צ השלם, שביעית, עמ' ק"כ, מאמרו של הגרי"מ פישר שהסביר יפה את ההבדל שבין פ"ר לפרי שני; שפרי ראשון, כיון שאינו מתחלל — א"א להתפיס קדושה בדמים משא"כ פרי שני המתחלל, אפשר להתפיס קדושה על ידי חילול).

ובאמת צ"ע בגדר התפסת קדושה בדמי פירות ראשונים של שביעית, כיצד חלה הקדושה על המעות בלי הפקעת קדושה מהפירות? הרי אין כאן העברת קדושה מהפירות לדמים! ואע"פ שגזה"כ היא, בגלל שפירות שביעית נקראים קודש, אולם הרי פירות שביעית אינם דומים להקדש, בהקדש — ההקדש מתחלל, ולפירות שביעית אין דין חילול?

ואולי י"ל ששתי קדושות יש בפירות שביעית[4], קדוה"ג וקדושת דמים, קדוה"ג נשארת במקומה ואינה פוקעת ואילו קדושת הדמים פוקעת ונתפסת בדמים. ולפי"ז נפלו כל דברינו, שגם שביעית דינה כהקדש, שיש בה הפקעת קדושה בהקדש גם בשביעית, וא"כ אין הקדושה נתפסת בשטרות וצ"ע.

ו. המחאה בנקאית (דרך אחרת)

יתכן להסביר את גדרה של ההמחאה באופן אחר. עיין חו"מ סי' ס"א ס"ד: "שטר שכתוב בו שיוכל כל המוציא לגבות בו בלא הרשאה, אם אין מנהג בעיר שלא לגבות בו בלא הרשאה — תנאי קיים וגובה בו בלא הרשאה". (ועיין שם קצות ונתיבות שהאריכו בהסבר הלכה זו ומקורה). ולפי"ז, בכל המחאה הבנק מתחייב לשלם למוכ"ז את הסכום הנקוב בהמחאה, וא"כ הר"ז כאדם שחתם על שטר שכל המוציאו יוכל לגבות בו בלא הרשאה.

עפ"י הגדרה זו, המחאה אינה כמו כל שטר חוב, המועבר מיד ליד, כמש"כ לעיל בהסבר הראשון אלא התחייבות מראש לכל המוכ"ז. וא"כ איננו צריכים להכנס לספק אם מכירת שטרות מתורה או מדרבנן, ואם קנין ע"י חתימה מועיל מדין סיטומתא בדבר שאינו ברשותו, אלא יש כאן התחייבות מראש **מדאורייתא**, של הבנק, לשלם את הסכום הנקוב בהמחאה לכל המוכ"ז. אולם גם לפי הסבר זה, מסירת ההמחאה מהקונה למוכר אינה נחשבת כקבלת **כסף** ע"י המוכר. לכל היותר המוכר קנה את ההמחאה מהתורה ויוכל לגבות באמצעותה את הכסף; אולם רק ברגע שהכסף יגיע לידי המוכר תחול הקדושה על הכסף; כי לפני כן אין ההמחאה אלא שטר, שעדיין אין גופו ממון, ואין הקדושה חלה עליו לפי האמור לעיל. וגם אז, כשיפדה המוכר את ההמחאה במזומנים — לא תחול קדושה על כסף זה, שכן כסף זה לא בא אליו כתמורה ישירה של הפירות, אלא כפרעון ההמחאה ע"י הבנק; ולבנק אין כל קשר לפירות. הוא התחייב מראש לכבד את המחאותיו ואין זה מענינו של הבנק מהי התמורה שקיבל המושך את ההמחאה. ומכיון שאין כל קשר בין פדיון ההמחאה לבין הפירות — אין הקדושה נתפסת בפדיון זה. (וליתר הידור אפשר לציין על ההמחאה שלא לפדותה במזומנים אלא להכניסה לחשבון בלבד: כלומר: "לא סחיר").

ועוי"ל עפ"י מש"כ בקצוה"ח (סי' ר"ד ס"ק ד'), שהמוכר דבר בתמורת חובו, אע"פ שחוב אינו קונה, הדבר נקנה במשיכה, כדין מתנה ומציאה, כיון שאינו מחוסר כסף, מאחר שהמוכר מוחל לקונה על חובו ואינו מצפה ממנו עוד לתשלום עבור הדבר שמכר לו, הרי זה כאילו הקנה לו את הדבר במתנה. ה"ה בפירות שביעית המוכר רואה בהמחאה תשלום סופי (אא"כ תיפול בה טעות או שתהיה ללא כיסוי. אך בדרך כלל, מקבלי ההמחאות מאמינים למושכים שההמחאה טובה), ואינו מצפה מהקונה לתשלום אחר עבור הפירות, כשהפירות נמשכים ע"י הקונה הוא קונה אותם במשיכה מהתורה ונמצא שהכסף שיגיע אח"כ למוכר עבור

פדיון ההמחאה אינו תמורת הפירות ואין נתפסת בהם קדושת שביעית.

ז. דרכים אחרות להגדרתן של המחאות

קיימות דרכים נוספות להגדרתו של שיק (עמד עליהן ידידי הדיין המצויין הרב צבי בן יעקב שליט"א במאמרו: השיקים — תוקפם והליכותם תחומין י"ג).

1. שיעבודא דר' נתן

מושך השיק מתחייב למוטב והבנק מחוייב למושך השיק נמצא שהבנק משועבד בשיעבודא דר' נתן ישירות למוטב.

השאלה היא רק כיצד נוצרה התחייבותו של המושך למוטב. אמנם הוא חתם על השיק ובכך המחה את הבנק לשלם לו את הסכום הנקוב בשיק. אך עדיין אין כאן התחייבות **אישית** שלו למוטב. כגון אם השיק לא נפרע, הבנק לא כיבדו, או שארעה תקלה אחרת, מה מחייב את המושך לשלם למוטב סכום מקביל לסכום הנקוב בשיק? השיק אינו שטר חוב ישיר מהמושך למוטב. אולם כידוע ביטול שיק נחשב לעבירה פלילית, וא"כ מצד דינא דמלכותא גם ההלכה רואה במסירת שיק התחייבות ישירה של המושך למוטב. לפי הגדרה זו יש לראות בשיק כסף ממש, כלומר מסירת שיק נחשבת לתשלום מזומנים למוטב, וביטול השיק כנטילתם מכיסו. וא"כ להסבר זה יתכן שאפשר לחלל פירות שביעית על שיק ושוויים יתפיס בדמי שביעית את דמי השיק.

2. הוראת שליחות

הגריא"ה הרצוג הסתפק בגדרו של שיק, אולי המושך את השיק ממנה את הבנק כשלוחו לשלם למוטב את הסכום הנקוב בשיק. בדומה לממחה פועלים אצל חנוני (הר"צ בן יעקב דוחה הסבר זה ממנהג הסוחרים וחוק המדינה המתייחסים לשיק כאל תשלום מזומנים מיידי). עכ"פ לפי הסבר זה דמי הפירות אינם נתפסים בשיק.

3. מעמד שלושתן

ר"צ בן יעקב האריך להסביר את תוקפו של השיק עפ"י מעמד שלושתן (גיטין י"ג ע"ב). מעמ"ש הוא מעמד בו נוכחים המלווה הלווה ומקבל ההלואה. המלוה מורה ללווה לפרוע את ההלוואה לאדם שלישי. באמירה זו קנה השלישי את החוב והלווה משתעבד לו. גם בשיק יש מעין מעמ"ש. הבנק מיוצג ע"י השיק הנושא את שם הבנק ואת התחייבותו של הבנק לשלם למוכ"ז, ומושך השיק במוסרו את השיק למוטב מורה לבנק לפרוע את חובו למוטב. לדעתו מועיל מעמ"ש גם בכתב, עי"ש. לפי הסבר זה י"ל שמסירת שיק כמוה כתשלום מזומן. כי מעמ"ש נחשב יותר ממכירת שט"ח. עי' תוס' (גיטין י"ג ע"ב ד"ה תנהו) שהוכיחו שבמעמ"ש אין המלוה יכול למחול את החוב, בעוד שבמכירת שטרות, המוכר שט"ח לחבירו וחזר ומחלו מחול. (וההסבר לכך הוא שבמעמ"ש המלוה העמיד את האדם השלישי במקומו ומעתה השלישי הוא במקום המלוה ולמלוה עצמו אין יותר שעבודים, לא שעבוד ממון ולא שעבוד הגוף, בעוד שבמכירת שטרות המלוה מכר ללוקח רק את זכות הגביה או את שעבוד הנכסים, ואילו גוף החוב, ושעבוד הגוף נשארו אצלו ולכן הוא יכול למחול על החוב עי' רא"ש).

וא"כ להסבר זה המשלם עבור פירות שביעית בשיק — קדושת שביעית אולי נתפסת בשיק.

ח. כרטיסי אשראי

תשלום בכרטיסי אשראי דומה להקפה, אלא שבה המשלם למוכר הוא לא הקונה באופן ישיר אלא גוף אחר. מסתבר שגם מי שסובר שבהקפה רגילה נתפסת קדושת שביעית בדמים, בכרטיס אשראי לא תיתפס קדושת שביעית בדמים, כי חברת האשראי אינה משלמת עבור הפירות, אלא היא פורעת את חובותיהם של הלקוחות.

ויתכן שמצב דומה יש בכל מערכת של יחסי קונה ומוכר כשהקונה משלם אחת לזמן מסוים עבור כל המוצרים שהוא קונה, אין הוא משלם עבור כל מוצר ומוצר אלא פורע חובות שהצטברו במשך זמן מסוים. הדבר דומה לזקיפה במלוה לענין שמיטת כספים (שביעית פ"י מ"א ורמב"ם פ"ט ה"א) שזקיפת ההקפה במלוה מנתקת את ההקפה עבור המצרך המסוים והופכת אותו למלוה הנשמטת בשביעית. כך יש מקום לומר בהתחשבנות שבין סוחרים כשמגיע הזמן לסכם את החשבון ולפורעו, התשלום הוא לא על המצרך אלא על החוב שנזקף.

מסקנה

הדרכים למניעת התפסתה של קדושת שביעית בדמי הפירות הן כדלהלן:

א. תשלום בהקפה רגילה.
ב. תשלום בהקפה לאחר שהפרי כבר אינו בעולם.
ג. תשלום בשטרי כסף רגילים.
ד. תשלום בהמחאות בנקאיות לא סחירות.
ה. תשלום בהמחאות סחירות.
ו. תשלום בכרטיסי אשראי.
ז. קניה בהבלעה של פירות שביעית יחד עם דברים אחרים.

חלק מהדרכים הנ"ל אינן מוסכמות על כל הפוסקים.

המוסכם על כולם הן:

א. הבלעה (עפ"י הגמ' בסוכה ל"ט).
ב. תשלום בהקפה לאחר שהפרי כבר אינו בעולם. (עפ"י הראשונים בע"ז ס"ב ע"ב).
ג. כרטיס אשראי (מסתבר שהדבר מוסכם, אם כי אין הוכחה מפורשת לכך).